

Η πολιτειακή κρίση στο Ισραήλ: Τα έξι επικρατέστερα σενάρια

Κείμενο Ανάλυσης

Μάρτιος 2023
Αρ. 7

Φωτογραφία εξωφύλλου: Ισραηλινοί διαδηλώνουν κοντά στο Ανώτατο Δικαστήριο του Ισραήλ μετά την παύση του υπουργού Άμυνας από τον πρωθυπουργό Νετανιάχου.

Πηγή:
<https://www.theguardian.com/world/live/2023/mar/27/netanyahu-israel-judicial-changes-protests-live-updates>

Copyright © 2023 | All Rights Reserved

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Διεύθυνση: Ανδρέα Ζάκου, Γρ.301, 2404 Έγκωμη, Λευκωσία, Κύπρος.

Τηλέφωνο: +357 22 664470 ■ Email: info@ispd.org.cy ■ ispd.org.cy

Το Ινστιτούτο προάγει τον ελεύθερο και ανοιχτό δημόσιο διάλογο που εδράζεται στον ορθολογισμό και στην επιστημονική τεκμηρίωση. Οι απόψεις που εκφράζονται σε δημοσιεύσεις του Ινστιτούτου εκφράζουν αποκλειστικά τον/την συγγραφέα ή τους συγγραφείς και δεν αντανακλούν απαραίτητα τις απόψεις του Ινστιτούτου.

Ανώτερος Αναλυτής
(Senior Analyst)

Περί του συγγραφέα

Ο Δρ. Γαβριήλ Χαρίτος είναι ερευνητής στο Ερευνητικό Ινστιτούτο Μπεν-Γκουριόν (Ben-Gurion Research Institute) και στο Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής- ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελλάδα). Διδάσκει Ιστορία των Πολιτικών Σχέσεων Ελλάδας-Ισραήλ-Κύπρου στο ισραηλινό κρατικό πανεπιστήμιο Ben-Gurion University of the Negev (Πρόγραμμα Σπουδών Ισραήλ) ως Επίκουρος Λέκτορας (Adjunct Lecturer) και ως Επισκέπτης Καθηγητής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο (Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών) και στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας (Τμήμα Νομικής).

Η πολιτειακή κρίση στο Ισραήλ: Τα έξι επικρατέστερα σενάρια

Εδώ και ένδεκα εβδομάδες το Ισραήλ συνταράσσεται από μαζικές διαδηλώσεις κατά της νομοθετικής μεταρρύθμισης στον χώρο της δικαστικής εξουσίας, που προωθεί η κυβέρνηση Νετανιάχου. Τα επίμαχα νομοθετήματα επιδιώκουν να περιορίσουν τις αρμοδιότητες της δικαστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής και της εκτελεστικής, με την δικαιολογητική βάση ότι η ευρεία ακυρωτική αρμοδιότητα του Ανωτάτου Δικαστηρίου και η νομολογία που διαμορφώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες αλλοιώνει αφενός το γράμμα και το πνεύμα των νομοσχεδίων που υπερψηφίζονται από τη δημοκρατικά εκλεγμένη νομοθετική εξουσία και αφετέρου παρεμβαίνει στην λήψη καθαρά πολιτικών αποφάσεων που λαμβάνει η δημοκρατικά αναδειχθείσα εκτελεστική εξουσία.¹ Από την άλλη πλευρά όμως, και με δεδομένο ότι στο Ισραήλ δεν έχει υιοθετηθεί γραπτό κείμενο Συντάγματος, οι αντικυβερνητικές διαδηλώσεις εκφράζουν την πεποίθηση των κομμάτων της αντιπολίτευσης και μεγάλης μερίδας των πολιτών ότι η παρούσα κυβέρνηση επιθυμεί να παρακάμψει τη δικαστική εξουσία, που είναι ο μόνος θεματοφύλακας των βασικών πυλώνων του πολιτεύματος, προκειμένου να καταλύσει την δημοκρατία και, συγχρόνως, να εξυπηρετήσει τον Πρωθυπουργό Βενιαμίν Νετανιάχου που είναι υπόδικος σε υποθέσεις διαφθοράς.

Ενδεικτικά, η δικαστική μεταρρύθμιση επιδιώκει να αναθεωρήσει την σύνθεση της επιτροπής προαγωγών των δικαστών όλων των βαθμίδων, κατά τρόπον ώστε να αυξηθεί η θεσμική επιρροή της εκάστοτε συμπολίτευσης. Επιδιώκεται επίσης, οι γνωματεύσεις των νομικών συμβούλων της κυβέρνησης και των υπουργείων να απωλέσουν τον δεσμευτικό τους χαρακτήρα. Τέλος, εάν υιοθετηθεί το αρχικό νομοθετικό πλαίσιο που προωθεί η κυβέρνηση, η Κνέσετ θα έχει το δικαίωμα να αποφασίζει ότι νομοθετήματα της επιλογής

---

¹ Θεωρητικός εκφραστής της αναγκαιότητας της δικαστικής μεταρρύθμισης που προωθεί η κυβέρνηση είναι ο βουλευτής του κόμματος «Θρησκευτικός Σιωνισμός», Σίμχα Ρότμαν, ο οποίος προεδρεύει στην αρμόδια νομοπαρασκευαστική επιτροπή της Κνέσετ. Ο Ρότμαν εκθέτει αναλυτικά την επιχειρηματολογία του σε μονογραφία του, που εξέδωσε το 2019, επικρίνοντας το ιδεολογικό πλαίσιο που διέπει την νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου την τελευταία 30ετία. Συγκεκριμένα, παραθέτει περιπτώσεις κατά τις οποίες κυβερνητικά νομοθετήματα, που εξέφραζαν θέσεις της δεξιάς παράταξης, εν τέλει δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη ή το περιεχόμενό τους μεταβλήθηκε δραστικά, επειδή το Ανώτατο Δικαστήριο είχε κρίνει ότι θίγονταν θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την φυσιολογία του πολιτεύματος. Ο Ρότμαν επισημαίνει ιδιαίτερα ότι ο ρυθμός ανάπτυξης του εβραϊκού εποικιστικού προγράμματος στην Δυτική Όχθη καθυστέρησε ή περιορίστηκε σημαντικά εξ αιτίας της επίδρασης της νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου, κατηγορώντας τους δικαστές του για εθνική και θρησκευτική μειοδοσία. Πρβλ. Simcha Rothman, "Miflegat BaGaTz – Keitzad kavshu ha'mishpetanim et ha'shilton bi-Israel" [«Το Κόμμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου – Με ποιον τρόπο οι νομικοί κατέλαβαν την εξουσία στο Ισραήλ»], εκδόσεις Sela Meir, Ιερουσαλήμ, 2019

της δεν θα υπόκεινται σε έλεγχο συνταγματικότητας εκ μέρους του Ανωτάτου Δικαστηρίου.² Από την άλλη πλευρά, η αντιπολίτευση υποστηρίζει ότι τα προωθούμενα κυβερνητικά νομοσχέδια θα εξασφαλίσουν στην εκάστοτε κυβέρνηση και κοινοβουλευτική πλειοψηφία την «λευκή επιταγή» να νομοθετούν χωρίς θεσμικούς περιορισμούς, αποκτώντας την δυνατότητα να μεταβάλλουν κατά το δοκούν καθ' αυτήν την φυσιογνωμία του ισραηλινού πολιτεύματος.

Η παρούσα έντονη αντιπαράθεση κυβέρνησης-αντιπολίτευσης, που συνοδεύεται από επανειλημμένες διαδηλώσεις, κατά τις οποίες σημειώνονται ολοένα και περισσότερα κρούσματα βίας μεταξύ πολιτών και αστυνομίας, δεν είναι αμιγώς θεσμική. Πρόκειται για τη συνέχεια της κομματικής πόλωσης που επικρατεί από το 2018, όταν εκδόθηκαν κατηγορητήρια κατά του τότε -και νυν- Πρωθυπουργού, Βενιαμίν Νετανιάχου, περί ενδεχόμενης εμπλοκής του σε υποθέσεις διαφθοράς. Η πολιτική αντιπαράθεση, που έχει αναπτυχθεί με επίκεντρο το πρόσωπο του Νετανιάχου, οδήγησαν τη χώρα σε πέντε αλληπάλληλες εκλογικές αναμετρήσεις μέχρι τώρα, δημιουργώντας ανυπέρβλητα εμπόδια για ευρύτερες συναινέσεις.

Το εκρηκτικό πολιτικό σκηνικό οξύνεται ακόμα περισσότερο εξ αιτίας των ακραίων θέσεων θρησκευτικού και εθνικού χαρακτήρα, που εκφράζουν συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις, που συμμετέχουν στον σημερινό κυβερνητικό συνασπισμό. Για πρώτη φορά στην κοινοβουλευτική Ιστορία της χώρας, μετέχουν στην κυβέρνηση τρία κόμματα της εθνοθρησκευτικής ακροδεξιάς, οι ιδεολογικές καταβολές των οποίων κινούνταν μέχρι πρότινος στις παρυφές της νομιμότητας. Οι ηγέτες των εθνοθρησκευτικών κομμάτων «Εβραϊκή Ισχύς», «Θρησκευτικός Σιωνισμός» και «Νόαμ» - Ιταμάρ Μπεν-Γκβιβ, Μπετσαλέλ Σμότριτς και Άβι Μαόζ αντίστοιχα – ήταν συμπαθούντες ή ενταγμένοι στο ριζοσπαστικό εβραϊκό κίνημα «Καχ», που ετέθη εκτός νόμου στο Ισραήλ και στις ΗΠΑ το 1994 με την αιτιολογία ότι στελέχη του στήριζαν ένοπλες πράξεις ρατσιστικής τρομοκρατίας και εθνικιστικού-θρησκευτικού φανατισμού. Οι νυν Υπουργοί Δημόσιας Ασφάλειας και Οικονομικών, Ιταμάρ Μπεν-Γκβιβ και Μπετσαλέλ Σμότριτς αντίστοιχα, καθώς και άλλα στελέχη των παρατάξεών τους είναι γνώριμοι στις ισραηλινές διωκτικές αρχές εξαιτίας της συμμετοχής τους σε ακτιβιστικές ομάδες εποίκων που δημιουργούσαν εβραϊκούς καταυλισμούς στην Δυτική Όχθη χωρίς πρότερη κυβερνητική άδεια, προκαλούσαν επεισόδια στοχεύοντας τον τοπικό παλαιστινιακό πληθυσμό και τάσσονταν κατά της εφαρμογής των Συμφωνιών του Όσλο, που ορίζουν ότι η διένεξη Ισραήλ-Παλαιστινίων πρέπει να βασισθεί στην αρχή της σύστασης δύο κρατών και στη μερική αποχώρηση των

² Μία ευσύννοπη παρουσίαση της επιχειρηματολογίας υπέρ της δικαστικής μεταρρύθμισης που προωθεί η κυβέρνηση Νετανιάχου εκτίθεται στην ιστοσελίδα της οργάνωσης πολιτών Zman Tikun, που εκφράζει τις θέσεις της εθνοθρησκευτικής συντηρητικής Δεξιάς. Βλ. <https://legal-reform.org.il/en/details/>. Από την άλλη πλευρά, η επιχειρηματολογία κατά της δικαστικής μεταρρύθμισης, τονίζοντας τον κίνδυνο πολιτειακής εκτροπής, εκτίθεται σε σειρά δημοσιεύσεων του Israel Democracy Institute. Βλ. <https://en.idi.org.il/>

ισραηλινών δυνάμεων και εποικισμών της Δυτικής Όχθης, μετά την ολοκλήρωση των προβλεπόμενων διαπραγματεύσεων.

Με δεδομένη την δυσμενή συγκυρία που αντιμετωπίζει ο Πρωθυπουργός Νετανιάχου, προσπαθώντας να αποδείξει την αθωότητά του στις αίθουσες των δικαστηρίων, η εθνοθησκευτική ακροδεξιά, η οποία για πρώτη φορά βρίσκεται στην εξουσία, επιδιώκει να μειώσει την πολιτειακή επιρροή της δικαστικής εξουσίας, αφ' ενός για να τείνει χείρα βοηθείας στην υπερασπιστική γραμμή του Πρωθυπουργού και αφ' ετέρου να απαλλαγεί από την πάγια νομολογία που υιοθετεί το Ανώτατο Δικαστήριο, η οποία θέτει προσκόμματα στην δυνατότητα πλήρους προσάρτησης της Δυτικής Όχθης στην ισραηλινή επικράτεια και στην ενίσχυση της θρησκευτικής φυσιогνωμίας του πολιτεύματος και της κοινωνίας της χώρας.

Παρότι υψηλόβαθμοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι υποστηρίζουν ότι στις διαδηλώσεις συμμετέχουν «αναρχικοί και αντιεξουσιαστές», η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Τις διαδηλώσεις διοργανώνουν κοινωνικοί και επαγγελματικοί φορείς – με προεξέχοντα τον Δικηγορικό Σύλλογο του Ισραήλ - σε συνεργασία με τα κόμματα της αντιπολίτευσης με ποικίλη ιδεολογική προέλευση. Συγκεκριμένα, στις διαδηλώσεις συμμετέχουν ενεργά το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης «Υπάρχει Μέλλον» υπό την ηγεσία του Γιαΐρ Λαπίντ και το «Κόμμα των Εργατικών» υπό την Μεράβ Μιχαέλι, που αμφότερα εκφράζουν την εκκοσμικευμένη σιωνιστική κεντροαριστερά, αντιτίθεται στην επιβολή της θρησκευτικής φυσιогνωμίας στο πολίτευμα της χώρας και κατηγορούν τον Πρωθυπουργό Νετανιάχου ότι η δικαστική μεταρρύθμιση έχει ως στόχο την απαλλαγή του από τις κατηγορίες που τον βαρύνουν. Σημαντική παρουσία, τόσο σε οργανωτικό όσο και σε επικοινωνιακό επίπεδο έχει η «Παράταξη Εξουσίας», που εκφράζει την μετριοπαθή εκκοσμικευμένη σιωνιστική κεντροδεξιά, με ηγετικά στελέχη της δύο πρώην αρχηγούς των ενόπλων δυνάμεων, τον μέχρι πρότινος Υπουργό Άμυνας, Μπένι Γκαντς, και τον στρατηγό ε.α. Γκάντι Άιζενκοτ, οι οποίοι με δηλώσεις τους συνεχίζουν να προσπαθούν να νοθετήσουν τον Νετανιάχου να μεταβάλλει τη στάση, τονίζοντας την ανάγκη διατήρησης της κοινωνικής και εθνικής συνοχής. Τέλος, τις διαδηλώσεις στηρίζει το δεξιό κόμμα «Ισραήλ το Σπίτι μας» του Αβιγκντόρ Λίμπερμαν, που τάσσεται υπέρ του πλήρους διαχωρισμού μεταξύ Κράτους και Θρησκείας, επισημαίνοντας τον κίνδυνο μετατροπής της ισραηλινής δυτικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας σε μία θεοκρατική δικτατορία με μεσσιανική φυσιогνωμία.

Ποια είναι τα πιθανά σενάρια εξόδου από την τρέχουσα πολιτική κρίση

Το τελευταίο τρίμηνο τα φαινόμενα κοινωνικής πόλωσης εναλλάσσονται ραγδαία το ένα το άλλο στην ισραηλινή πολιτική σκηνή. Με βάση τα έως τώρα δεδομένα, εκτιμάται ότι η εξέλιξη της τρέχουσας πολιτικής κατάστασης, που όμοιά της δεν γνώρισε το Ισραήλ στη σύντομη 74χρονη Ιστορία του, θα διαμορφωθεί με βάση έξι βασικά σενάρια (χωρίς, βέβαια, να αποκλείεται η πιθανότητα να συνδυαστούν μεταξύ τους), τα οποία έχουν ως εξής :

1. Η κυβέρνηση Νετανιάχου ελέγχει 64 από τις συνολικά 120 έδρες της Κνέσετ, με αποτέλεσμα τα κόμματα της αντιπολίτευσης να μην είναι σε θέση να επηρεάσουν τις εξελίξεις σε κοινοβουλευτικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση δεσμεύεται αποκλειστικά από τα χρονοδιαγράμματα της νομοθετικής διαδικασίας, γεγονός που της επιτρέπει να προωθήσει την υπερψήφιση των επίμαχων νομοσχεδίων οποτεδήποτε το αποφασίσει. Εκπεφρασμένη πρόθεση της κυβέρνησης είναι να περαιωθεί η διαδικασία ψήφισης των επίμαχων νομοσχεδίων, το αργότερο έως την έναρξη της δεκαήμερης εορταστικής περιόδου του Εβραϊκού Πάσχα, που φέτος αρχίζει στις 5/4/2023.

Από την πλευρά της, η αντιπολίτευση, μη έχοντας άλλο τρόπο να επηρεάσει τις εξελίξεις σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, θα εντείνει τις αντικυβερνητικές κινητοποιήσεις διοργανώνοντας μαζικές διαδηλώσεις, η ένταση και η έκταση των οποίων αυξάνεται ολοένα και περισσότερο.

Εάν επικρατήσει το συγκεκριμένο σενάριο, η πόλωση στην ισραηλινή κοινωνία θα ενταθεί και θα είναι πλέον ζήτημα χρόνου ένα σοβαρό επεισόδιο βίας μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας ή μεταξύ οπαδών των αντίπαλων παρατάξεων να οδηγήσει σε απρόβλεπτες καταστάσεις.

2. Δεδομένης της απόρριψης εκ μέρους της κυβέρνησης και του Πρωθυπουργού Βενιαμίν Νετανιάχου προσωπικά του νομοθετικού πλαισίου, που πρότεινε στις 15/3/23 ο Πρόεδρος Ισχάκ Χέρτσογκ, με την αιτιολογία ότι «διαιωνίζει τις θεσμικές παθογένειες του παρελθόντος», η πρωτοβουλία μεταβολής ορισμένων διατάξεων της προωθούμενης δικαστικής μεταρρύθμισης εναπόκειται αποκλειστικά στους χειρισμούς της κυβέρνησης. Όπως ανακοίνωσε στις 23/3/2023 με έκτακτο διάγγελμα του, η πρωτοβουλία μεταβολής ορισμένων διατάξεων των επίμαχων νομοσχεδίων εναπόκειται προσωπικά στον ίδιο τον ισραηλινό πρωθυπουργό.

Είναι γεγονός ότι το νομοθετικό πλαίσιο διευθέτησης της πολιτικής κρίσης με γνώμονα την ανάγκη αναδιαμόρφωσης των αρμοδιοτήτων της δικαστικής εξουσίας, απηχούσε τις κεντροαριστερές ιδεολογικές καταβολές του Ισχάκ Χέρτσογκ – με αποτέλεσμα οι δυνάμεις της αντιπολίτευσης να χαιρετίσουν την πρωτοβουλία του.

Από την άλλη, ο Χέρτσογκ, παρότι εξέφρασε την ελπίδα ότι το νομοθετικό πλαίσιο που πρότεινε να καταστεί «βάση διαπραγμάτευσης με στόχο την εξεύρεση μίας κοινά αποδεκτής λύσης», προφανώς δεν εξεπλήγη από την απορριπτική στάση της κυβέρνησης. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προτάσεις που εξέθεσε ο Πρόεδρος Χέρτσογκ δεν εξασφάλιζαν στη συμπολίτευση την πλειοψηφία στο συμβούλιο διορισμού και προαγωγής των δικαστών – που αποτελεί μία εκ των κυριότερων επιδιώξεων της συμπολίτευσης.

Σύμφωνα με το αυτό το σενάριο, η κυβέρνηση θα έχει το χρονικό περιθώριο να προβαίνει σε ελαφρές μεταβολές ορισμένων διατάξεων των νομοθετημάτων που προωθεί, εξυπηρετώντας την σε επικοινωνιακό επίπεδο. Η αντιπολίτευση από την πλευρά της, δεν αναμένεται να αποδεχθεί τις ‘νομοθετικές βελτιώσεις’ της κυβέρνησης και όταν τα νομοσχέδια τεθούν προς τελική ψήφιση στην Κνέσετ, τα κόμματα της αντιπολίτευσης θα μπούκοτάρουν την ψηφοφορία, όπως έχουν ήδη δηλώσει από κοινού οι Γιαΐρ Λαπίντ, Μεράβ Μιχαέλι και Αβιγκντόρ Λίμπερμαν, αρχηγοί των κομμάτων «Υπάρχει Μέλλον», «Κόμμα των Εργατικών» και «Ισραήλ το Σπίτι μας» αντίστοιχα. Παράλληλα, οι αντικυβερνητικές διαδηλώσεις αναμένεται να συνεχιστούν.

3. Με δεδομένη την πολιτική πίεση που δέχεται η κυβέρνηση Νετανιάχου, τόσο στο εσωτερικό, όσο και εκ μέρους των δυτικών εταίρων της χώρας, με προεξέχουσες τις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να έρθει εκ νέου στο προσκήνιο το νομοθετικό πλαίσιο που πρότεινε στις 15/3/23 ο Πρόεδρος Ιτσχάκ Χέρτσογκ ως κοινή βάση διαπραγμάτευσης μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης.³ Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την τηλεφωνική συνομιλία μεταξύ Βενιαμίν Νετανιάχου και Τζο Μπάιντεν της 19/3/23 φέρεται να εκφράσθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση η επιθυμία αξιοποίησης των προτάσεων Χέρτσογκ προκειμένου να εξέλθει το Ισραήλ από το πολιτικό αδιέξοδο.

Παρότι μία τέτοια πιθανότητα διαφαίνεται προς το παρόν ως λιγότερο πιθανή, εάν η κοινωνική αναταραχή συνεχιστεί δεν αποκλείεται η κυβέρνηση Νετανιάχου να αποδεχθεί την έναρξη διαπραγμάτευσης με τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης επί τη βάσει των προτάσεων Χέρτσογκ. Μία τέτοια απόφαση, ωστόσο, θα θέσει σε δοκιμασία τη συνοχή του κυβερνητικού συνασπισμού.

Από την πλευρά της αντιπολίτευσης, λαμβάνοντας υπ’όψιν τις κατά καιρούς δηλώσεις του Μπένι Γκαντς, εκτιμάται ότι το κεντροδεξιό κόμμα «Παράταξη Εξουσίας» του οποίου ηγείται, θα αποδεχθεί να συμμετάσχει σε μία τέτοια διαπραγματευτική διαδικασία. Σε μία τέτοια περίπτωση εκτιμάται ότι ο Μπένι Γκαντς θα θέσει στον Πρωθυπουργό και στα στελέχη του Λικούντ την προϋπόθεση να

---

³ Το επίσημο αγγλικό κείμενο του νομοθετικού πλαισίου, που ανακοινώθηκε από τον Πρόεδρο του Ισραήλ, Ιτσχάκ Χέρτσογκ, στις 15/3/2023 παρατίθεται στον εξής σύνδεσμο: https://www.mitve-haam.org/_files/ugd/f35a26_8eb0f820ae1b4d32bd178cc2b7cf4352.pdf

διακοπεί η τρέχουσα νομοθετική διαδικασία, σε μια προσπάθεια να απομονωθούν οι εθνοθηρσκευτικές ακροδεξιές φωνές που συμμετέχουν στην κυβέρνηση.

Σε περίπτωση που η «Παράταξη Εξουσίας» υπό τον Μπένι Γκαντς αποφασίσει να συμμετέχει σε διάλογο με την κυβέρνηση Νετανιάχου στην βάση των προτάσεων Χέρτσογκ, είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν τα υπόλοιπα κόμματα της αντιπολίτευσης θα πράξουν το ίδιο. Από την άλλη, ακόμα και κατά την περίπτωση έναρξης διαπραγματεύσεων μεταξύ Λικούντ και «Παράταξης Εξουσίας», μικρές εκτιμώνται οι δυνατότητες για επιτυχή τους έκβαση, εάν τα εθνοθηρσκευτικά κόμματα της ακροδεξιάς («Εβραϊκή Ισχύς», «Θρησκευτικός Σιωνισμός» και «Νόαμ») θα συνεχίσουν να συμμετέχουν στον κυβερνητικό συνασπισμό.

4. Τουλάχιστον προς το παρόν, θεωρείται απίθανο ο Πρωθυπουργός Νετανιάχου να αποφασίσει να απομακρύνει από τον κυβερνητικό συνασπισμό τα εθνοθηρσκευτικά κόμματα της ακροδεξιάς «Εβραϊκή Ισχύς», «Θρησκευτικός Σιωνισμός» και «Νόαμ». Από την άλλη, οι ηγέτες τους, Ιταμάρ Μπεν-Γκβιρ (Υπουργός Εθνικής Ασφαλείας), Μπετσαλέλ Σμότριτς (Υπουργός Οικονομικών και δεύτερος τη τάξει υπουργός στο Υπουργείο Άμυνας) και Άβι Μάοζ (μέχρι πρότινος ειδικός σύμβουλος για ζητήματα παιδείας στο Πρωθυπουργικό Γραφείο), έχουν επανειλημμένως εκθέσει επικοινωνιακά τη διακυβέρνηση Νετανιάχου, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Οι διεθνείς επικρίσεις για τον ιδεολογικό προσανατολισμό της ισραηλινής κυβέρνησης ανάγκασαν τον Πρωθυπουργό Νετανιάχου και υψηλόβαθμους κυβερνητικούς αξιωματούχους να διαβεβαιώνουν σημαντικό αριθμό δυτικών κυβερνήσεων, ότι το Ισραήλ δεν θα αναιρέσει τον δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματός του. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις των πολιτικών ηγεσιών της Γαλλίας, της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου κατά τις πρόσφατες κατ' ιδίαν συναντήσεις τους με τον Βενιαμίν Νετανιάχου, τονίζοντας την ανησυχία τους για την δικαστική μεταρρύθμιση που προωθείται στο Ισραήλ.

Κατά τους πρώτους τρεις μήνες ζωής της παρούσας κυβέρνησης σημειώθηκαν πολλαπλά επικοινωνιακά ατοπήματα εκ μέρους των ακροδεξιών της μελών. Η έως τώρα ανοχή που επιδεικνύει ο ισραηλινός Πρωθυπουργός δεν είναι απαραίτητο ότι θα συνεχιστεί. Εναπόκειται στη δική του προσωπική επιλογή πότε ακριβώς θα αξιοποιήσει μία αμετροεπή δήλωση ή ενέργεια του Ιταμάρ Μπεν-Γκβιρ ή του Μπετσαλέλ Σμότριτς για να τους απομακρύνει από την κυβέρνηση. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι Μπένι Γκαντς και Γκάντι Άιζενκοτ, ηγετικά στελέχη της κεντροδεξιάς «Παράταξης Εξουσίας», εκτιμάται ότι θα αποδέχονταν να συμμετέχουν στο κυβερνητικό σχήμα, βασιζοντας την αιτιολογία μιας τέτοιας απόφασής τους στην επείγουσα ανάγκη διατήρησης της εθνικής ενότητας. Πρόσφατες δηλώσεις τους έχουν αφήσει να διαφανεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

Μία αναδιάταξη της κυβερνητικής σύνθεσης θα αποτρέψει τη διενέργεια ακόμα μίας (της έκτης κατά σειρά) εκλογικής διαδικασίας αφενός, και αφετέρου θα επιτρέψει

την έναρξη της διαπραγμάτευσης για να ανευρεθεί μία κοινά αποδεκτή λύση ως προς την θεσμική εξισορρόπηση μεταξύ της νομοθετικής, της δικαστικής και της εκτελεστικής εξουσίας. Εάν, μάλιστα, ο Πρόεδρος Χέρτσογκ ασκήσει τις κατάλληλες πιέσεις, σε έναν τέτοιο πολιτικό διάλογο δεν αποκλείεται να συμμετάσχουν και οι λοιπές δυνάμεις της αντιπολίτευσης.

Ωστόσο, εκτιμάται ότι, προτού ο Βενιαμίν Νετανιάχου αποφασίσει να προβεί στην αναδιάταξη της σύνθεσης του κυβερνητικού συνασπισμού, θα πρέπει προηγουμένως να έχει ήδη προσυμφωνήσει με τον Μπένι Γκαντς για όλα τα αμφιλεγόμενα σημεία της δικαστικής μεταρρύθμισης. Σε αντίθετη περίπτωση, εάν μετά την αναδιάταξη της κυβερνητικής σύνθεσης προκύψουν ανυπέρβλητες διαφωνίες, η εκ νέου προσφυγή στις κάλπες θα είναι μονόδρομος – και αυτό το ενδεχόμενο ο Βενιαμίν Νετανιάχου έχει κάθε λόγο να απεύχεται.

5. Μικρή εκτιμάται η πιθανότητα προσφυγής στις κάλπες για έκτη συνεχή φορά. Εάν, όμως, επέλθει η διάσπαση σε κάποιο από τα κόμματα που συμμετέχουν στον κυβερνητικό συνασπισμό, ένα τέτοιο σενάριο δεν αποκλείεται.

Προς το παρόν, το Λικούντ επιδεικνύει υψηλά επίπεδα εσωτερικής συνοχής. Από την άλλη, παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι στις 18/3/23 πραγματοποιήθηκαν αντικυβερνητικές διαδηλώσεις στις πόλεις Νετάνια και Ορ-Ακίβα, προπύργια του Λικούντ. Παράλληλα, κατά την ψηφοφορία στην Κνέσσετ τα ξημερώματα της 23/3/2023, δύο κορυφαία κομματικά στελέχη δεν υπερψήφισαν το νομοσχέδιο που εξειδίκευε την διαδικασία κήρυξης έκπτωτου του Πρωθυπουργού, αποκλείοντας την πιθανότητα ύπαρξης οιασδήποτε δικαστικής πρωτοβουλίας ή παρέμβασης.

Εάν αυτή η τάση συνεχισθεί, η εσωκομματική συνοχή του Λικούντ ενδέχεται να δοκιμασθεί, με ανοικτό το ενδεχόμενο να αρχίσει να αμφισβητείται η θέση του Βενιαμίν Νετανιάχου στην ηγεσία του Λικούντ ή να αποτελέσει αφορμή για ενίσχυση τυχόν διασπαστικών τάσεων.

6. Κατά τη σύντομη 74χρονη κοινοβουλευτική ζωή της χώρας, ουδέποτε τέθηκε ζήτημα αμφισβήτησης της δημοκρατικής φυσιογνωμίας του πολιτεύματος. Παρ' όλα αυτά, καθ' όλη της διάρκεια του πρώτου τριμήνου της τρέχουσας κυβερνητικής θητείας, ο δημόσιος διάλογος στο Ισραήλ θέτει σε μεγεθυντικό φακό την ποιότητα του ισραηλινού δημοκρατικού πολιτεύματος.

Σε αντίθεση με την πολιτειακή πορεία όλων ανεξαιρέτως των υπολοίπων γειτονικών χωρών της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, το Ισραήλ δεν έχει βιώσει την εμπειρία ενός στρατιωτικού πραξικοπήματος. Το ισραηλινό στρατιωτικό κατεστημένο ουδέποτε τάχθηκε ενάντια στην πολιτική εξουσία. Αντιθέτως, η συντριπτική πλειοψηφία των προσωπικοτήτων που άσκησαν δημόσια εξουσία στο

Ισραήλ, τόνισαν ποικιλοτρόπως την πρότερη επαγγελματική τους πορεία στις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων και των φορέων κρατικής ασφάλειας. Ακόμα και σήμερα, θεωρείται σημαντικό προσόν για κάθε πολιτικό με φιλοδοξίες να προβάλλει επικοινωνιακά το ένστολο παρελθόν του. Παράλληλα, αξίζει να επισημανθεί ότι πολλά προοδευτικά χαρακτηριστικά της ισραηλινής κοινωνίας (π.χ. υιοθέτηση εκκοσμικευμένων δυτικών κοινωνικών προτύπων, ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ανοχή και προστασία των δικαιωμάτων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας κλπ) έχουν τις καταβολές τους στην διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού που υπηρετεί στις ένοπλες δυνάμεις. Από την άλλη, παρότι ο στρατός παραμένει εξαιρετικά δημοφιλής στην ισραηλινή κοινωνία, ουδέποτε ανταγωνίστηκε την πολιτική ηγεσία, ούτε εκδήλωσε τάσεις να επιδιώκει να την αντικαταστήσει.

Αντιθέτως, ένα από τα κύρια αιτήματα της εθνοθρησκευτικής ακροδεξιάς, που για πρώτη φορά συμμετέχει στον κυβερνητικό συνασπισμό, είναι να αποκτήσει επιρροή στην διαδικασία λήψεως αποφάσεων στις τάξεις του στρατού και της αστυνομίας. Αυτό το νέο δεδομένο δείχνει να προβληματίζει εξαιρετικά το στρατιωτικό κατεστημένο. Μία από τις πρωτοτυπίες της παρούσας κυβερνητικής σύνθεσης είναι να τοποθετηθεί ως δεύτερος τη τάξει υπουργός στο Υπουργείο Άμυνας ο Μπετσαέλ Σμότριντς, ηγέτης του ακροδεξιού «Θρησκευτικού Σιωνισμού», με αρμοδιότητα να συγκαθορίζει με το στρατιωτικό κατεστημένο το ειδικό καθεστώς των εβραϊκών οικισμών στην Δυτική Όχθη – εισάγοντας ένα νέο πλαίσιο ισορροπίας δυνάμεων σε ενδοστρατιωτικό επίπεδο, που όμοιό του δεν εφαρμόσθηκε ποτέ. Επιπλέον, ο νέος κρατικός προϋπολογισμός προβλέπει τη σύσταση ειδικού αστυνομικού σώματος «Εθνοφυλακής», σε εφαρμογή σχετικής πρότασης του νυν Υπουργού Δημοσίας Ασφάλειας, Ιταμάρ Μπεν-Γκβιρ, ηγέτη του ακροδεξιού εθνοθρησκευτικού κόμματος «Εβραϊκή Ισχύς».

Με το ξέσπασμα των αντικυβερνητικών διαδηλώσεων, για πρώτη φορά παρατηρείται το φαινόμενο των μαζικών δηλώσεων άρνησης υπηρετήσης στις εφεδρείες με την αιτιολογία ότι «η παρούσα κυβέρνηση οδηγεί τη χώρα στην δικτατορία». Αυτό το πρωτοφανές για το Ισραήλ φαινόμενο λαμβάνει μορφή χιονοστιβάδας όσο διαρκεί το κύμα των μαζικών αντικυβερνητικών διαδηλώσεων. Τέλος, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ήταν η δήλωση του αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων της χώρας, αντιστράτηγου Χέρτσι Χαλέβι, ο οποίος δήλωσε δημόσια ότι «είναι προτιμότερη μία δικτατορία που θα εγγυάται σταθερότητα, παρά μία αχαλίνωτη αναρχία». Παρότι ο Χαλέβι ανακάλεσε αμέσως την επομένη ημέρα την δήλωσή του, αναμφίβολα το γράμμα και το πνεύμα της περιγράφει ένα κλίμα που, τουλάχιστον σε κάποιες μερίδες του στρατεύματος, δεν αποκλείεται να είναι υπαρκτό.

Αναμφίβολα, το δημοκρατικό συναίσθημα της ισραηλινής κοινωνίας παραμένει έντονο και ζωντανό και η πιθανότητα επιβολής στρατιωτικού πραξικοπήματος

παραμένει εξαιρετικά μικρή. Ωστόσο, το ηθικό εκτόπισμα που συνεχίζει να προκαλεί η στρατιωτική στολή στον μέσο πολίτη μίας βαθιά στρατιωτικοποιημένης χώρας, σε στιγμές ακραίας πόλωσης, ενδέχεται να προκαλέσει εκπλήξεις.

Ο αραβικός παράγοντας

Ενδιαφέρουσα είναι η στάση της αραβικής μειονότητας, που ανέρχεται στο 20% των πολιτών του Ισραήλ. Οι Άραβες ισραηλινοί στην μεγάλη τους πλειοψηφία δείχνουν να απέχουν από τις εντεινόμενες μαζικές αντικυβερνητικές διαδηλώσεις.

Σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, τα δύο αραβικά μειονοτικά κόμματα που εκπροσωπούνται σήμερα στο κοινοβούλιο, ενώ συντάσσονται με τις αντιπολιτευτικές φωνές, αποφεύγουν χαρακτηριστικά να καταστήσουν ορατή την παρουσία τους στις διαδηλώσεις, θεωρώντας ότι η παρούσα πολιτική πόλωση αφορά κυρίως – αν όχι αποκλειστικά – την εβραϊκή πλειοψηφία.

Η αραβική εσωστρέφεια αυτής της μορφής δεν πρέπει να εκπλήσσει. Ταυτόσημη στάση είχε υιοθετήσει η αραβική μειονότητα τόσο κατά τη διάρκεια των επανειλημμένων εκλογικών αναμετρήσεων από το 2019 μέχρι σήμερα, όσο και οποτεδήποτε παρατηρείτο ένταση μεταξύ Δεξιάς-Αριστεράς ή Θρησκευόμενων-Εκκοσμικευμένων Εβραίων κατά την διάρκεια των προηγούμενων δεκαετιών. Από την άλλη, είναι σαφές ότι εάν τελικά η δικαστική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης εφαρμοσθεί, το καθεστώς που διέπει το αραβικό στοιχείο στην χώρα αναμένεται να επηρεαστεί. Ενδεικτική ήταν η υπερψήφιση τόσο εκ μέρους της συμπολίτευσης, όσο και εκ μέρους των εβραϊκών κομμάτων της αντιπολίτευσης κατά την παρούσα κοινοβουλευτική περίοδο του νόμου που προβλέπει την απέλαση των Αράβων μειονοτικών-ισραηλινών πολιτών λαμβάνουν οικονομικά ωφέληματα από την Παλαιστινιακή Αρχή για ένοπλες ενέργειες που διέπραξαν κατά ισραηλινών πολιτών και στόχων.

Το επίκαιρο ερώτημα που τίθεται είναι εάν, κατά την διάρκεια της περιόδου του Ραμαζανίου, προκληθεί το μουσουλμανικό θρησκευτικό αίσθημα από δυνάμεις της συμπολίτευσης, με ενέργειες που θα εκληφθούν ως αμφισβήτηση του υφιστάμενου ειδικού καθεστώτος που διέπει το Τέμενος Αλ-Άκσα. Επειδή ο εορτασμός του φετινού Εβραϊκού Πάσχα συμπίπτει με σημαντική περίοδο του Ιερού Μήνα του Ραμαζανίου, η εθνοθρησκευτική εβραϊκή ακροδεξιά ενδέχεται να προκαλέσει με ενέργειες και δηλώσεις της την ενεργοποίηση του εθνικού συναισθήματος του αραβικού πληθυσμού. Εάν η αραβική πλευρά αφεθεί να αντιδράσει υπέρμετρα σε μια εξαιρετικά πιθανή εβραϊκή «υπενθύμιση» ότι ο προαύλιος χώρος του Τεμένους Αλ-Άκσα δεν ανήκει αποκλειστικά στους μουσουλμάνους πιστούς, η ενεργοποίηση του εθνικού εβραϊκού συναισθήματος είναι πιθανόν να θέσει σε δεύτερη μοίρα τις αντικυβερνητικές διαδηλώσεις. Κατά το παρελθόν, ανέκαθεν οι ενδο-εβραϊκές πολιτικές αντιπαραθέσεις γρήγορα σιγούν, κάθε

φορά που ένα πολύνεκρο παλαιστινιακό κτύπημα υπενθυμίζει στον μέσο Ισραηλινό πολίτη το γνωστό ενωτικό σύνθημα «Είμαστε όλοι μας Εβραίοι». Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την αυξημένη συχνότητα αραβικών ενόπλων επιθέσεων το τελευταίο τρίμηνο, οι αντικυβερνητικές διαδηλώσεις δεν μειώθηκαν καθόλου. Ωστόσο, ουδείς μπορεί να προβλέψει ποια θα είναι η πολιτική επίδραση που θα έχει μία εξαιρετικά βίαιη αραβική απάντηση σε μία έντονη εκδήλωση εβραϊκής ισχύος με αφορμή το επικείμενο Εβραϊκό Πάσχα, είτε στον χώρο του Τεμένους Αλ-Άκσα, είτε με οποιαδήποτε άλλη αφορμή στην Ιερουσαλήμ, στην Δυτική Όχθη, στη Γάζα ή οπουδήποτε αλλού εντός της ισραηλινής επικράτειας.

Για την ώρα, το αραβικό μειονοτικό στοιχείο στο Ισραήλ έχει επιλέξει να επιδεικνύει αυτοσυγκράτηση και προτιμά να παρατηρεί την πόλωση μεταξύ των εβραϊκών πολιτικών δυνάμεων της χώρας χωρίς να τονίζει ιδιαίτερα την παρουσία του. Ωστόσο, εάν κατά την διάρκεια του Ιερού Μήνα του Ραμαζανίου (που άρχισε στις 23 Μαρτίου) και κυρίως για την διάρκεια του δεκαήμερου εορτασμού του Εβραϊκού Πάσχα (που αρχίζει στις 5 Απριλίου), ο αραβικός παράγοντας παρασυρθεί σε ενέργειες που θα ενεργοποιήσουν το ισραηλινό αίσθημα αυτοσυντήρησης, ουσιαστικά θα καταφέρει να εκτρέψει το ενδιαφέρον της εβραϊκής κοινής γνώμης στο Ισραήλ – εξέλιξη που στην πραγματικότητα θα εξυπηρετήσει τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που προωθεί η παρούσα κυβέρνηση.

Αποτίμηση

Το Ισραήλ αντιμετωπίζει τη σοβαρότερη πολιτειακή κρίση της 74χρονης κοινοβουλευτικής του ιστορίας, συνειδητοποιώντας την έλλειψη σταθερών και κοινώς παραδεδεγμένων πολιτειακών κανόνων και θεσμικών ισορροπιών που να είναι σε θέση να αποδείξουν στην πράξη ότι «σε μία δημοκρατία δεν υπάρχουν αδιέξοδα». Παρότι πρόκειται για μια χώρα με παράδοση στον σχηματισμό πολυκομματικών κυβερνήσεων και η αξία των πολιτικών συναινέσεων έχει αποδειχθεί στην πράξη σε ποικίλες περιόδους της κρατικής της υπόστασης, διαφαίνεται ότι η παρούσα πόλωση θα διατηρηθεί για αρκετό διάστημα.

Εν μέσω διαδηλώσεων και κοινωνικής αναστάτωσης, το μόνο ευοίωνο δεδομένο συνίσταται στο ότι, έστω ακροθιγώς, υπεισέρχεται σταδιακά στο προσκήνιο του δημοσίου διαλόγου η ανάγκη θέσπισης Συντάγματος, που θα ορίσει ξεκάθαρα βασικούς πυλώνες της φυσιογνωμίας του πολιτεύματος. Έστω και με καθυστέρηση 74 ετών κοινοβουλευτικής ζωής –και μετά από πέντε διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις που ακόμα θέτουν σε δοκιμασία την εσωτερική συνοχή ενός νεαρού κράτους - οι ηγέτες των κομμάτων της σημερινής αντιπολίτευσης, με πρόσφατες κοινές δημόσιες δηλώσεις τους, ανέδειξαν την ανάγκη

θέσπισης Συντάγματος, που θα προκύψει με ευρύτατες συναινέσεις.⁴ Προς αυτήν την κατεύθυνση, άλλωστε, κινείται το νομοθετικό πλαίσιο που εξέθεσε ο Πρόεδρος της χώρας, Ισχάκ Χέρτσογκ, προβάλλοντας μεταξύ άλλων την ανάγκη καθορισμού ειδικής διαδικασίας υπερψήφισης των Θεμελιωδών Νόμων αυξημένης τυπικής ισχύος και της απαγόρευσης ακύρωσης του γράμματος και του πνεύματός τους από την δικαστική εξουσία. Ουσιαστικά, οι προτάσεις που εξέθεσε ο Πρόεδρος Χέρτσογκ, συγκεντρώνουν όλα τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα ήταν σε θέση να μετεξελιχθούν σε μία έναρξη πολιτικού διαλόγου προς την υιοθέτηση ενός γραπτού συνταγματικού κειμένου, που θα προκύψει από ευρείες συναινέσεις. Ωστόσο, η εξέυρεση ενός κοινού υποβάθρου πολιτικής διαπραγματεύσεως που θα επιτρέψει ευρείες συναινέσεις αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη, ενόσω ο δημόσιος διάλογος για την αναθεώρηση του ισραηλινού πολιτειακού γίνεσθαι χρωματίζεται διχαστικά από την άγνωστη έκβαση των ποινικών υποθέσεων με υπόδικο τον ίδιο τον Πρωθυπουργό. Ως εκ τούτου, η προοπτική υιοθέτησης ενός γραπτού Συντάγματος, που θα εξασφαλίζει υγιείς ισορροπίες μεταξύ της νομοθετικής, της εκτελεστικής και της δικαστικής εξουσίας, διαφαίνεται εξαιρετικά μακρινή.

---

⁴ Στις 13/3/2023 οι ηγέτες των κομμάτων της αντιπολίτευσης, Γιαΐρ Λαπίντ («Υπάρχει Μέλλον»), Μπένι Γκαντς («Παράταξη Εξουσίας»), Μεράβ Μιχαέλι («Κόμμα των Εργατικών») και Αβιγκντόρ Λίμπερμαν («Ισραήλ το Σπίτι μας») προέβησαν σε κοινή δήλωση, στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρονται τα εξής: «[...] Θα προβούμε σε κάθε ενέργεια προκειμένου να εμποδίσουμε την προώθηση της κοινοβουλευτικής διαδικασίας επί τω τέλει της υπερψήφισης των νομοσχεδίων και σε περίπτωση κατά την οποία επίκειται η τελική τους ψήφιση, θα απέχουμε από την διαδικασία ενώπιον της Ολομέλειας της Κνέσετ. Υπό τις παρούσες περιστάσεις, αντί της υπερψήφισης μίας σειράς αλλοφρόνων νομοσχεδίων, η μόνη ορθή εναλλακτική είναι η υιοθέτηση ενός ολοκληρωμένου και εξισορροπημένου συνταγματικού πλαισίου, που θα διασφαλίζει την διάκριση των εξουσιών, έως ότου καταλήξουμε στην θέσπιση Συντάγματος». Επιπροσθέτως, το αίτημα υιοθέτησης γραπτού Συντάγματος, εκφράσθηκε για πρώτη φορά στις ομιλίες που εκφωνήθηκαν στην κεντρική αντικυβερνητική διαδήλωση του Τελ Αβίβ στις 18/3/2023. Πρβλ. Ynet.co.il, “Rashey ha’orozitzia meayemim: Nakhrim et ha’atzbaot al ha’maharekha ha’ mishpatit” [«Οι ηγέτες της αντιπολίτευσης: Θα μπούκοτάrouμε τις ψηφοφορίες της δικαστικής μεταρρύθμισης»], 13/3/2023 [www.ynet.co.il/news/article/hkf9vqhy2]